

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 9 (Aralık/December 2022), s. 207-220.
Geliş Tarihi-Received: 04.10.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 21.12.2022
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1184265

Süle Fakîh'in *Yûsuf ve Zelîhâ* Mesnevisinin Yeni Bir Nüshası

Description of a New Copy of Süle Fakîh's Yusuf ve Zeliha Masnavi

Handan BELLİ*

Öz

Bu makalede Sivas Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesinde kayıtlı, Yûsuf u Züleyhâ hikâyesini konu alan *Yûsufiyye* başlıklı mesnevi incelenerek yazma eserin tanıtılması amaçlanmaktadır. Yazma eser, Yûsuf'un düş görmesi hadisesiyle başlamaktadır. Eserde besmele, tahmîd, tevhîd, münâcât vb. manzumeler ve sebab-i te'lif gibi mesnevinin giriş bölümünde olması gereken alt başlıklar mevcut değildir. Nüshanın istinsah tarihi Muharrem 11 H 1213/M 1798 olarak belirtilmiştir. Türk edebiyatında yazılmış ve Yûsuf kıssasını konu alan *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevileri ile Sivas Ziya Bey nüshası karşılaştırıldığında nüshanın Süle Fakîh'in (ö. ?) *Yûsuf ve Zelîhâ* mesnevisine vezin ve içerik yönünden benzerlik gösterdiği görülmüş ve bu benzerlikler makalede tablolarla gösterilmiştir. Eser üzerine yapılan incelemeler sonucunda bu yazma eserin 17 nüshası tespit edilen ve Süle Fakîh'e ait olduğu belirtilen *Yûsuf ve Zelîhâ* mesnevisiyle birçok benzerliğinin olması sebebiyle bu eserin diğer bir nüshası olarak düşünülmüştür. Ancak eser ile ilgili bir diğer husus ise metnin sonunda yer alan "Yarluğusun yazan Hakîrî diyesün" mısrası bu yazma eserin Süle Fakîh'in *Yûsuf ve Zelîhâ* mesnevisine nazire olabileceğini de akla getirmektedir. Eserin son iki sayfasında yazı tipinin değişmesi ve hareke kullanılmaması bu sayfaların başka bir müellif tarafından ve farklı bir yüzyılda yazıldığı ihtimalini de doğurur. Bu sayfaların sonradan yazılması ve Süle Fakîh ifadesinin geçmemesi farklı bir ismin kullanılması eserin bu son iki sayfasının zeyl olabileceği ihtimalini de güçlendirir. Yazma eser içerisinde son sayfada geçen isim dışında eserin müellifine dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Eser hakkındaki bilinmeyen hususlar bu makale içerisinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süle Fakîh, Yûsuf ve Zelîhâ, Ziya Bey Kütüphanesi, Yûsufiyye, mesnevi.

Abstract

In this article, it is aimed to introduce the manuscript by examining the masnavi titled *Yûsufiyye*, which is about the story of Yûsuf u Züleyhâ, registered in the Sivas Ziya Bey Manuscript Library. The manuscript begins with the dreaming of Yusuf. In the work, basmala, tahmid, tawhid, munajat etc. There are no subtitles that should be in the introductory part of the masnavi, such as poems and reason. Information about the reason for writing and the author of the work is not included in the copy. The copy date of the copy is stated as Muharrem 11 H 1213/M 1798. When the *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevi, which was written in Turkish literature and was about the story of Yusuf, and the Sivas Ziya Bey copy were compared, it was seen that the copy was similar to Süle Fakîh's (d.). As a result of the

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Malatya/Türkiye, e-posta: handan.belli@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7732-7912.

examinations on the work, 17 copies of this manuscript were identified and it can be considered as another copy of this work, since it has many similarities with the Yûsuf and Zelîhâ mesnevi, which is stated to belong to Süle Fakîh. However, another point about the work is that the line "Yarluğusun writes Hakîrî/Hasîrî" at the end of the work brings to mind the idea that this work is a nazire or an addendum to Süle Fakîh's Yûsuf ve Zelîhâ mathnawi. The change in the font and not using gestures on the last two pages of the work also raises the possibility that these pages were written by another author and in a different century. The fact that these pages are written later and the expression Süle Fakîh is not used strengthens the possibility that these last two pages of the work may be an appendix, using a different name. Apart from the name on the last page of this manuscript, there is no information about the author of the work. These unknown issues about the work are discussed in the article.

Keywords: Süle Fakîh, Yûsuf and Zelîhâ, Ziya Bey Library, Yûsufiyye, masnavi.

Giriş

Türk edebiyatında mesnevi nazım şekli, XIII. yüzyıldan itibaren uzun metinlerin, hikâyelerin yazılmasında kullanılan bir nazım şeklidir. Mesnevi nazım şekli özellikle manzum hikâyecilikte sık kullanılarak ikili aşk hikâyelerin anlatıldığı edebî bir tür olarak da bilinmektedir. İslamiyet sonrası yazılan bu hikâyelerin ilk kaynağı da ekseriyetle Kur'an'daki kıssalar, dervişler arasında yayılmaya başlayan enbiya ve evliya menkıbeleri din ulularının yaşamları ve kahramanlıkları çevresinde beliren anlatılar olmuştur (Levend, 1967, s. 71).

Hz. Yûsuf'un başından geçen olayların anlatıldığı, İslamî literatürde en güzel kıssa olarak bilinen Hz. Yûsuf'un kıssası gerek Batı gerek Doğu literatüründe önemli bir yere sahiptir. "Yalnız Müslüman şarkın değil, klâsik şark edebiyatlarının, en meşhur hikâyelerinden biri, şüphesiz ki 'Yûsuf Hikâyesi'dir. Bu edebiyatların klâsik devrelerinde, mükemmel edebî eserler halinde işlenmiş olan bu hikâye, şark ve garp münekkittleri ile edebiyat tarihçileri tarafından üzerinde en fazla eser yazılmış olan bir hikâyedir" (Dolu, 1952, s. 419). Yûsuf kıssasını konu alan ilk metinler, Yûsuf Sûresi'nin tefsiri şeklinde Arap diliyle mensur olarak yazılmıştır. Kıssanın edebî ilk örneği Arap edebiyatında yazılmış olan Gazalî'nin (ö. 1126) *Bahru'l-Mahabba* adlı eseridir. Bu alanda yazılmış diğer bir eser ise İbnü'l-Cevzî Abdurrahman Ali Muhammed Ebu'l Cemalüddin'in (ö. 1201) *Ez-zehrü'î Enûk Fî Kıssatî Yûsuf u Sıddîk* başlıklı Yûsuf suresi tefsiridir (Muş, 2000, s. 42-43). Ebû Hafs Sirâcü'd-dîn b. Ömer b. İbrahim el-Ensârî el-Avsî el-Mâlikî el- Müzekkir (ö. ?) tarafından yazılan aynı konuyu işleyen *Zehrü'l Kimâm fî Kıssati Yûsuf Aleyhi's-selâtü ve's-Selâm* adlı eser de bilinmektedir (Türkdoğan, 2011, s. 38).

Fars edebiyatında ilk *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevileri X ve XI. yüzyıllarda Ebu'l Müeyyed-i Belhî (ö. ?), Bahtiyârî-i Ahvâzî (ö. ?) ve Firdevsî'nin (ö. 1020) yazdığı çeşitli kaynaklarda belirtilmiş olsa da bu eserler günümüze ulaşmamıştır (Şanlı, 2010, s. 1332). Fars edebiyatında *Yûsuf u Züleyhâ* yazar şairlerin en önemlilerden biri Mollâ Câmî'dir (ö. 1492). Câmî'nin 1483'te yazdığı *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi Türk edebiyatında bu türde yazılmış mesnevileri de etkilemiştir. Türk edebiyatında Hamdullah Hamdî (ö. 1503) ve Abdurrahman Gubârî (ö. 1566) tarafından esere nazire yazılmış ve birçok şair eseri Türkçeye tercüme etmiştir (Karakaya, 2012, s. 131).

Türk edebiyatında Yûsuf ve Zelîhâ arasındaki hikâye, *Leylâ ile Mecnûn* hikâyesinden sonra en çok rağbet edilen mesnevi konularından biri olmuştur. Türk edebiyatında bilinen ilk *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi 1232-1233'te Ali (ö. ?) tarafından hece vezniyle yazılmıştır. Ali'nin eseri Fars edebiyatındaki örneklerine benzememesi açısından orijinallik gösterir. Kronolojik olarak Türk edebiyatında Ali (ö. ?), Kırımlı Mahmûd (ö. ?) ve Haliloğlu Ali (ö. ?), Süle Fakîh (ö. ?), Şeyyâd Hamza (ö. 1348), Erzurumlu Darîr (ö. ?), Garîb (ö. ?), Kırımlı Abdü'l-Mecîd (ö. ?), Ahmedî (ö. ?), Şeyhoğlu Mustafa (ö. 1413), Hamdullâh Hamdî (ö. 1503), Çâkerî Sinan (ö. 1495), Abdülvahhâb (ö. ?), Hatâyî (ö. ?), Dur

Big (ö. ?), Hâmidî (ö. 1516), Bihiştî Ahmed Sinan (ö. 1512), Bekâî (ö. ?), Kemâlpaşa-zâde (ö. 1534), Bursalı Celilî (ö. 1569), Likâî (ö. ?), Nimetullâh (ö. ?), Taşlıcalı Yahyâ (ö. 1582), Karamanlı Kâmî Mehmed (ö. 1545), Ziyâî Yûsuf Çelebi (ö. ?), Manastırlı Kadı Sinan (ö. ?), Gubârî Abdurrahmân (ö. 1566), Şikârî (ö. 1584), Şerîfî (ö. ?), Manastırlı Celâl (ö. 1574), Bağdadlı Zihnî Abdülcelil (ö. 1614), Bursalı Hevâî Mustafa (ö. 1608), Halvetî (ö. ?), Rif'atî Abdülhay Çelebi (ö. 1669), Hevâî Abdurrahmân (ö. 1710), Köprülü-zâde Esad Paşa (ö. 1911), Ahmed Mürşidî (ö. 1760), Molla Hasan (ö. 1761), Kerküklü Mehmed Nevrûzî (ö. ?), Nurmuhammed Andelîb (ö. 1770), Bilâl (ö. 1790), Mehmed İzzet Paşa (ö. 1914), Ref'et (ö. ?), Süleyman Tevfik Bey (ö. ?) *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi kaleme alan şairlerdir (Karakaya, 2012, s. 132-133).

Batı edebiyatlarında Yûsuf kıssası üzerine yazılan metinlerde Züleyhâ'nın Yûsuf'a olan aşkı ön plana çıkmaktadır. Batı edebiyatında Tevrat kaynak alınarak oluşturulmuş eserler arasından İspanyolca yazılmış Ticnor'un *Poema de José*'si ve müellifi meçhul olan *Legendas de Jose* eserleri ilk olarak bilinmektedir. Her iki eserde de Yûsuf ve Potifar'ın karısının aşkı esas konu olarak anlatılmaktadır (Dolu, 1952, s. 420).

Doğu edebiyatlarında *Kuran-ı Kerim*'de "Yûsuf" sûresindeki kıssayı konu alan edebî metinlerde Yûsuf'un kardeşlerinin kıskançlığı ve Yûsuf'un babası Yakup peygamberin Yûsuf'a duyduğu sevgi ve çocuklarına karşı merhameti öncelikli olarak işlenir. Edebî metinlerde kıskançlık ve sevgi konularının ardından Züleyhâ'nın aşkı işlenir. *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevileri aşk mesnevileri kategorisinde yer almaktadır (Kartal, 2013, s. 283).

Nüsha Tavsifi

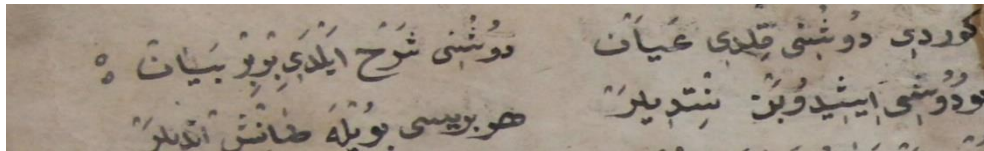
Bahattin Hasbek'in özel kütüphanesinde yer alan onun vefatı üzerine 2016 Sivas Ziya Bey Yazma Eser kataloğuna bağışlanan eser, *Yûsufiyye* adıyla, Türk Edebiyatı alanına, 811.216 numara ile kayıtlanmıştır. Nüshanın başı ve sonu eksik olup eserin içerisinde herhangi bir müellif ismine rastlanmamıştır. Eser, 21.5x15 ve 19x11 sayfa ölçülerinde harekeli nesih olarak yazılmıştır. Eserde der-kenarlar az da olsa mevcuttur. Eserde iki beytin sayfa kenarlarına yazılmış olduğu görülmekte, üç varakta ise mavi renkli kalemle yazılmış bir takım sayılar ve birkaç notla karşılaşılmaktadır.

Eser, mukavva bir kapak ile kaplanmıştır, başında ve sonundaki eksik sayfalar ve sayfa kenarlarındaki bazı yırtıklar sebebiyle yıpranmış bir görüntüye sahiptir. *Yûsufiyye* kütüphane kataloğuna 116+1 varak şeklinde kaydedilmesine rağmen yazma eser incelendiğinde toplamda 123 varak olduğu görülmüştür. 123 varaktan oluşan nüshanın baştan iki veya üç yaprağının eksik olduğu mesnevinin konusuna bakılarak tahmin edilmektedir. Eserin her sayfasında satır sayılarında farklılıklar olmakla birlikte en az 15 en fazla 20 satır yer aldığından nüshada standart bir satır sayısı takip edilmemiştir. Bu sebeple nüsha muhtelif satırlıdır. Her sayfada iki sütun bulunmaktadır. Eser, 4277 beyitten oluşmaktadır.

Fotoğraf 1. Eserin dış kapağı ve ilk sayfası.

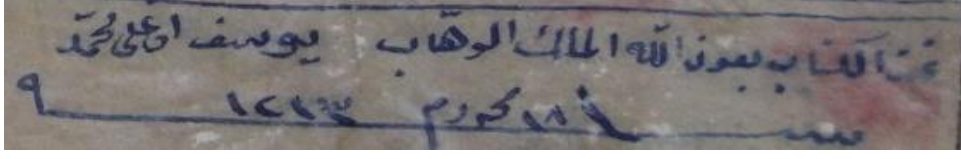
Eser, filigransız, sarı renkte (saman sarısı) kâğıda siyah mürekkeple yazılmıştır. Eserin adı, yazma eser kapağına sonradan tükenmez kalem ile “Yûsufiyye” şeklinde ilave edilmiştir.¹ Dış kapaktan sonra vikâye yaprağı yoktur veya yırtılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Eser, doğrudan konuyu anlatan beyitlerle başlamaktadır.

Fotoğraf 2. Eserin giriş bölümü.

¹ Eserle Yûsufiyye adı sonradan eklenmiş olup metnin içinde bu ad tekrardan geçmemiştir.

Eserin sonunda yer alan “Temmetü'l-kitāb bi-‘avnillāhi'l-melikü'l-vehhāb Yūsuf oğlu Muhammed Sene 1213 Muḥarrem 11” ifadesinden ve katalog kaydından eserin müstensihinin Yūsuf oğlu Muhammed adlı kişi olduğu anlaşılmaktadır.

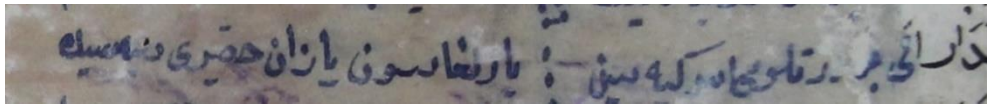
Fotoğraf 3. Eserin müstensihi ve istinsah tarihi ile ilgili not.

Nüshada sayfa numaraları kullanılmamış, sayfaların sıralanışı ayaklarla sağlanmıştır.

Bulgular

Ziya Bey nüshasında² kitap birleştirilirken yazının bir kısmı bu birleşim yerinde kalmıştır. Yazmanın sağda yer alan sayfanın sol sütunlarındaki mısraların sonu, sol sayfanın da sağ sütundaki mısraların başı bu birleşme yerinde kalması sebebiyle kelimelerin son iki harfi, ilk iki harfi veya kelimenin tamamı okunamamaktadır. Bu durum, eserin bulunduğu yerde iyi muhafaza edilmediğini veya kâğıdın tahmin edildiği gibi 18. yüzyıla değil daha eski bir yüzyıla ait olabileceğini düşündürmektedir. Bu sebeple nüsha metin tamiri yapılarak okunabilmekte ancak elimizde başka nüsha olmadığında bazı yerlerde metin tayini yapmak güçleşmektedir. Özellikle nüshanın a sayfalarında kafiye oluşturan kelimelerin eksik olduğu kısımları tayin etmek kolay iken, nüshanın b sayfalarındaki beyitlerin başındaki ilk kelimeleri tayin etmek daha da zorlaşmaktadır. Kütüphanede yer alan bu eserin orta kısmı kütüphane görevlileri tarafından açıldığında kâğıdının kolaylıkla yırtıldığı, bu sebeple eserin mikro filmlerinin eser tam açılmadan çekildiği belirtilmiştir. Eser bir şahsın kütüphanesinde yer aldığı için yazmanın bu derece yıpranmış olması saklanma koşullarına dikkat edilmediğini de akla getirmektedir.

Eserin sonunda yer alan, mesnevinin sonuç bölümünü oluşturan iki sayfanın harekelendirilmediği yazı karakterinin ve mürekkep renginin farklı olduğu görülmektedir. Eserin bu son sayfalarında kısmen yırtıklar mevcuttur, bu bölümlerde müellif isminin zikredilip edilmediği bilinmemekte diğer sayfalarında ise müellifi ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Benzer şekilde eserin zahriye yaprağında müellif ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu sebeple kütüphane kataloğuna kaydedilirken eserin müellifinin belli olmadığı belirtilmiştir. Nüshada temellük kaydına rastlanmamıştır. Eserin son sayfasında yer alan “Yarluğusun yazan Ḥakîrî/ Ḥaşîrî diyesün” mısrasında eseri yazan için af ve dua istenir.

Fotoğraf 4. Eserin dua bölümündeki beyit.

Yukarıda geçen beyitte “Ḥakîrî” veya “Ḥaşîrî” şeklinde de okunabilecek bu kelime mahlas olarak düşünülürse bu eserin Yūsuf u Züleyhâ mesnevisi yazan bir şairin eserine nazire olabileceği de akla gelmektedir, ancak eser içerisinde eserin nazire olduğuna dair herhangi bir ifade yer almaz. Ḥakîrî ve Ḥaşîrî nazire yazan şairler bağlamında düşünüldüğünde Türk edebiyatında Ḥaşîrî mahlaslı bir şaire rastlanmazken, Ḥakîrî (ö.

² Makalenin bundan sonraki bölümünde bu nüsha için Ziya Bey Nüshası adı tercih edilecek ve ZB nüshası şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır.

1585) adından Azeri edebiyatında *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi yazan bir şaire rastlanmakta ancak bu şairin Azeri Türkçesinin dil özellikleriyle eserlerini yazması elimizdeki eserin bu şaire ait olabilme ihtimalini zayıflatmaktadır (bk. Koçak, 2006). Hakîrî mahlasını kullanan bir diğer şairin de “Darîr-i hakîr Mustafâ b. Yûsuf el-Mevlevî” adıyla bilinen Erzurumlu Darîr (ö. ?) olduğu bilinir. Bu şairin de *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi kaleme alması ve eserinde kendisi için “Hakîrî” ifadesini kullanması araştırmamızı bu şaire yöneltmiş ancak onun kaleme almış olduğu mesneviyle ZB nüshasının benzer olmadığı görülmüştür (bk. Karahan, 1985). Tezkirelerde adı zikredilen diğer bir Hakîrî ise divan ve tekke şairi olan Mehmed Hakîrî Efendi (ö. 1772)dir. Ancak bu şairin bilinen eserleri arasında bu mesneviden bahsedilmez (bk. Kesik, 2014). *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisinde* adı geçen fakat mahlası Hakîrî değil Hâkirî olan bu mahlasa benzer bir diğer şair ise Sinan Ümmî'nin oğlu olan Süleyman Hâkirî (ö. 1718)dir. Hayatı ve eserleri hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımız bu şairin de bir *Yûsuf u Züleyhâ* yazdığı hakkında bir bilgi mevcut değildir (bk. Aral, 2014). Bu mürada geçen “Hakîrî” kelimesi mahlas olarak düşünülmeyp hakir anlamıyla kullanıldığı da düşünülebilir. Bu bağlamda hakîr olan manasında acizlik bildiren sıfatların da mahlas olarak kullanıldığı bilinmektedir. “Bu tür mahlaslar daha çok dinin ve özellikle tasavvufun kendi nefsinin küçük görme, Allah'ın büyüklüğü karşısında kulun aciziyetini ortaya koyma, ‘karıncayı bile incitmeme’ esprilerine dayanmaktadır.” (Yıldırım, 2000, s. 1106). Hasîrî, kelimesi mahlas olarak düşünüldüğünde tezkireler ve edebiyat tarihlerinde böyle bir şaire rastlanmamıştır. Bu kelime ile ilgili iki okuma şekli ise metin içindeki diğer kelimelere bakılarak tek bir

okumaya indirilebilir. Bu bakımdan mahlas olabileceği düşünülen kelimesinin yazımında yer alan kaf veya sad harfine benzeyen harfi tayin etmek için metindeki diğer kaf ve sad harflerine bakıldığında kelime başında kafın şeklinde ve kelime ortasında ise şeklinde yazıldığı görülmektedir. Metindeki sad harfinin geçtiği kelimelere bakıldığında ise harfin şeklinde yazıldığı görülür. Bu kelime örneklerine bakıldığında ve harflerin yazılışı dikkate alındığında mahlas olabilecek bu kelimenin “Hakîrî” şeklinde okunmasının daha doğru olduğu düşünülmektedir.

Mesnevinin içerisinde çeşitli uzunluklarda 12 adet gazel bulunmaktadır. “Şi‘r-i Yûsuf ve Şi‘r-i Zelîhâ” başlıkları ile yazılan gazeller 5, 6, 7 ve 8 beyitten oluşmaktadır. Mesnevinin içerisindeki başlıklar Farsça yazılmış, ancak Farsça tamlamaların yazımında bazı hatalar yapılmıştır. Eser, fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün vezniyle yazılmıştır.

Sivas Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan *Yusûfiyye* adlı eser Türk edebiyatında yazılmış olan diğer *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevileri ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda ZB nüshasının en çok Şeyyâd Hamza'nın *Yûsuf ve Zelîhâ*'sı ile Süle Fakîh'in *Yûsuf ve Zelîhâ*'sına benzediği görülmüştür.¹ “Süle Fakîh'in *Yûsuf ve Zelîhâ*'sı ile Şeyyâd Hamza'nın *Yûsuf ve Zelîhâ*'sı arasında beyit ve mısra benzerliklerinin olduğu bilinmektedir. Ancak her iki eser hacim ve nazım tekniği, dil ve içerik bakımından birbirinden ayrılmaktadır (Kartal, 2013, s. 283).

¹Çalışma içerisinde yer alan karşılaştırmada Şeyyâd Hamza'nın *Yûsuf ve Zelîhâ* mesnevisi için İbrahim Taş'ın (2017), Süle Fakîh'in *Yûsuf ve Zelîhâ* mesnevisi için ise Kazım Köktekin'in (1994) hazırlanmış oldukları metinlere bakılmıştır.

Tablo1. Şeyyad Hamza ve Süle Fakih'in *Yûsuf ve Zelîhâ* Mesnevileri ile ZB Nüshasının (*Yûsufiyye*) Karşılaştırılması.

	Şeyyâd Hamza'nın <i>Yûsuf ve Zelîhâ</i> Mesnevisi	Süle Fakih'in <i>Yûsuf ve Zelîhâ</i> Mesnevisi	ZB Nüshası (<i>Yûsufiyye</i>)
Başlık	Dastân-i Yûsuf 'alayhi's-salâm va hâzâ aḥsanu'l-kaşâşî'l-mubârak	Hazâ Kitâb-ı kışşa-i Yûsuf Peygamber 'Aleyhi's-selâm	Başlık bulunmamaktadır.
İlk Beyit	Taḥrî adın aḥuban girem söze Tâ ki ene Taḥrî'dan rahmet bize (1)	Evvel adı Taḥrînuñ Allâh durur Çanda-ısañ ol saña hem-râh durur (1)	Eksik sayfalar dolayısıyla yok.
Mahlas Olan Beyit	Şeyyâd-ı Ḥamza kemîne kûl senüñ Yazuğın bağışlağıl yâ Rab anuñ (1527)	Ola kim bu dertlüyi esirgeye Yarlığadum Süle Faḳî diye (4490) bu dertlüyi esirgeyesin Yarluğasun yazan Ḥaḳîrî diyesün ³ (4268)
Son Beyitler	Eyle rahmet hoşana eşidene 'Afvuñ hem şefâ'at et yazana (1528)	Taḥrînuñ rahmeti şol cân için Kim okursa Fâtiḥa yazan için (5004)	Her kim añarsa bu kitâb şâhibin Ḥayra yazsuñ şerrini geritse kâtibin ⁴ (4276)
	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât Biñ günâhı 'afv eder bir şalavât (1529)	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât Cehl zûlmettür 'ilim âb-ı hayât (4999)	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât Bin günâhın def' ider bir şalavât (4277)

Süle Fakih'in ve Şeyyad Hamza'nın yazmış olduğu *Yûsuf ve Zelîhâ* mesnevileri ile *Yûsufiyye* arasında aynı konunun anlatıldığı bölümlerdeki beyitler karşılaştırılmış, bu metinlerde aynı konunun benzer kelime ve terkiplerle anlatıldığı görülmüştür. *Yûsufiyye*, Yûsuf'un düş görmesi hadisesiyle başlamaktadır. Mesnevide "âğâz-ı destân" bölümünden önce yer alan besmele, tahmîd, tevhîd vb. giriş bölümüne ait manzumeler ve sebep-i telif başlığı eksik sayfalar nedeniyle bulunmamaktadır.

Tablo 2. Süle Fakih'in ve Şeyyad Hamza'nın yazmış olduğu *Yûsuf ve Zelîhâ* mesnevileri ile ZB Nüshasının (*Yûsufiyye*) Benzer Beyitlerinin Karşılaştırılması

Şeyyad Hamza'nın <i>Yûsuf ve Zelîhâ</i> Mesnevisi	Süle Fakih'in <i>Yûsuf ve Zelîhâ</i> Mesnevisi	ZB Nüshası (<i>Yûsufiyye</i>)
Döndi bunlar söyledi eytdi baba	Bunlar eydür kırt ne ola ey baba	Bunlar eydür kırt ne olur ey baba
Biz var-iken kırd anı kaçan	<u>Kamumuzdan</u> gele Yûsuf'ı	<u>Katumuzdan nece</u> Yûsuf'ı kapa

³ ZB nüshasında vezne uygunluk için birçok kelimedede imlâ, zihâf yapmak gerektiği görülmüştür. Bu durumlar dipnotta belirtilmezken bazı mısralarda fazla hece olduğu görülmüş, bu vezin kusurları dipnotta belirtilmiştir. Makale içerisinde vezin kusurlarının bir kısmı giderilmiş, ancak beyitlerin yazımında asıl metindeki vezin kusurları görülmesi için mısralar nüshadaki şekliyle yazılmıştır. Metnin tamamının yayınlandığı çalışma içerisinde ise vezin kusurları giderilmeye çalışılacaktır.

⁴ Beyitte vezin çıkmamaktadır.

ķapa (50)	ķapa (252)	(41)
Biz varuruz Yûsuf'ũn bilesine Ķurd mı gelür Yûsuf'ũn yöresine (51)	Ejdehâ gelürise dürtevüz Pâre pare eyleyüben yırtavuz (253)	Ejdehâ gelürise dürtevüz Pâre pare eyleyüben yırtavuz (42)
Ya'ķüb eşitdi anı āh eyledi Ķurdı yerinden eşit kim n'eyledi (52)	Fil ü gergedân böyürür arşlan Gelürise helāk ola ol zamân(254)	Fil ü arşlan olur ise gezen arşlan ⁵ Gelürise helāk olur ol zamân (43)
Yûsuf'ũn başını yur öper ķucar Gözlerini sürmeler mâverd saçar (53)	Revâ mıdur bize gönlüñ yigine Bize yakın gele orada diñe (255)	-
Yûsuf'ũn bağlar ķuşaķ berk beline Verdi ķardaşları elin eline (54)	Yûsıf'ı girü saña getürevüz Bir ķılı gitmeye saña virevüz (256)	Yûsıf'ı girü saña getürevüz Bir ķılı gitmeye anı virevüz (44)

Yapılan karşılaştırmalar neticesinde *Yûsufiyye* ile Süle Fakîh'in *Yûsuf ve Zelîhâ* mesnevisi arasında büyük oranda benzerlik olduğu tespit edilmiştir. Aşağıdaki karşılaştırmada da görüleceği üzere metnin baş kısmındaki beyitler hariç diğer bölümlerinde yer alan beyitlerin birbiriyle çok fazla örtüştüğü görülmektedir. Süle Fakîh'e ait olduğu düşünülen *Yûsuf ve Zelîhâ* mesnevisinin şimdiye kadar tespit edilebilen 17 nüshası vardır (bk. Dolu, 1952, s. 426-431; Salman, 1990, s. 15-16; Köktekin, 1994, s. 13-17; Tanyıldız, 2020). Kazım Köktekin (1994) tarafından Süle Fakîh'in *Yûsuf ve Zelîhâ* mesnevisinin 17 nüshasından üç nüsha seçilerek ve bu nüshalar karşılaştırılarak bir metin elde edilmiştir. Bu çalışma öncesinde de eser üzerine iki bitirme tezi (Sevindik, 1970; Yünüak, 1970) ve bir yüksek lisans tezi (Salman, 1990) hazırlanmıştır. Köktekin (1994), üç nüshayı karşılaştırılarak 4600 beyitlik hacimli bir metin elde etmiştir. Bu nüshalar Türk Dili Kurumu Kütüphanesi No: A 140 (K Nüshası); Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Özege Kitaplığı, Agah Sırrı Yazmaları Bl. No: 318 (Ö Nüshası); Konya Büyükşehir Belediyesi İzzet Koyunoğlu Şehir ve Müze Kütüphanesi, Koyunoğlu Müze Kitaplığı No: 11846 (İK Nüshası)dır.

Tablo 3. Süle Fakîh'in *Yûsuf ve Zelîhâ* Mesnevisi ile ZB Nüshasının Karşılaştırılması.

Kazım Köktekin'in Hazırladığı Süle Fakîh'in <i>Yûsuf ve Zelîhâ</i> Mesnevisi	ZB Nüshası
<u>Nice</u> gördi ise düşün söyledi Şerh <u>ķıldı</u> düşüni hem söyledi (211)	Nice ⁶ gördi düşüni ķıldı 'ayân Düşünü şerh eyledi bir bir beyân (1)
<u>Ķün</u> bu sözi işidüp gör n'itdiler <u>Herbiri</u> böyle tanış itdiler (212)	Bu düşün işidüben n'itdiler <u>Her birisi</u> böyle tanış itdiler (2)
Didiler kim atamuza varalum Dört yañadan ŧuruban yalvaralum (213) hep atamuza varalum Dört yañadan ŧuruban yalvaralum (3)

⁵ Beyitte vezin çıkmamaktadır.

⁶ Mısranın ilk kelimesi katlanan sayfa kenarı sebebiyle görünmemektedir, "nice" kelimesi diğer nüshaya bakılarak eklenmiş ve vezindeki eksiklik giderilmiştir.

Ya ‘küb’a <u>tapu</u> selām eylediler Yūsuf’ı dileyüben söylediler (218)	Ya ‘küb’a selām <u>du’ā</u> eylediler Yūsuf’ı dileyüben söylediler (8)
Didiler <u>kim</u> teferrüce <u>giderüz</u> Yūsuf’ı dağı bile <u>iledevüz</u> (219)	Didiler <u>biz</u> teferrüce <u>gidevüz</u> Yūsuf’ı <u>hem</u> dağı bile <u>ilevüz</u> (9)
Varalum oynyalum hoş gülelüm Yine aluben Yūsuf’ı geelüm (222)	Varalum oynyalum hoş gülelüm Yine aluben Yūsuf’ı geelüm (12)
Gözlerinden yaş revān oldu açar Göz ucuyla Yūsuf’a çünkü bakar (224)	-
Ey <u>tamar</u> içre benüm kıanlarum Ey benüm <u>yiğitlerüm</u> arşlanlarum (226)	Ey <u>tamarlar</u> içre benüm kıanlarum Ey benüm <u>yiğitlerüm</u> arşlanlarum (15)
Zinhār işbu dileği siz <u>söylemen</u> Yūsuf için baña nesne söylemen (227)	Zinhār işbu dileği siz <u>eylemeñ</u> Yūsuf için baña nesne söylemen (16)
-	İşbu gice benim bir düşün olur Ol düş içre bir ‘aceb işüm olur (17)
<u>Düşde</u> gördüm on iki <u>kuzı</u> <u>gezer</u> <u>Yazılarda</u> otlayuban <u>çok</u> <u>gezer</u> (228)	<u>On iki kuzı</u> gördüm yazıda ⁷ <u>Bir yazudur kim niceleri azıda</u> ⁸ (18)
<u>Ol arada</u> bir <u>bölük</u> kurtlar gelür Aradan bir <u>körpe</u> <u>kuzuyu</u> alır (229)	<u>Gördüm anda</u> bir <u>nice</u> kurtlar gelür <u>Aradan bir körpe</u> <u>kuzumu</u> alır (19)
<u>Nice kim</u> arduna düşdüm bulamadum Kıancaru vardugını hiç bilmedüm (230)	Ardına düşdüm <u>anı</u> bulamadum Kıancaru vardugını <u>ben</u> bilmedüm (20)
Hem <u>düşüm</u> den <u>korqaram</u> <u>hem</u> <u>Tangrıdan</u> <u>Tangrı</u> buyurmadı <u>oynamaq</u> <u>neden</u> (231) (Köktekin, 1994, s. 83-85)	Hem <u>düşim</u> de <u>korqaram</u> <u>ben</u> <u>Teñriden</u> <u>Çünkü</u> emri olmadı <u>oynamaq</u> <u>neden</u> ⁹ (21)

İnceleme sonucunda ZB nüshasının İK nüshasıyla aynı kola ait olduğunu gösteren benzer kullanımlara daha fazla rastlanması bu nüshalarının aynı kola ait olduğunu göstermektedir. Örneğin Köktekin’in hazırlamış olduğu metinde 229-250. beyitler K ve Ö nüshasında yok iken, İK ve ZB nüshasında bu beyitler mevcuttur. Bununla birlikte bazı başlıkların da K nüshasında ve ZB nüshasında olmadığı görülmüştür. Beyitler ve başlıklar arasındaki bu farklılıklar tüm yazma eserlerin arasında görülebilecek bir hususiyettir. Ayrıca ZB nüshasında beyitlerin anlamının daha net olduğu görülmektedir. Örneğin aşağıdaki örnekte Süle Fakih’in *Yūsuf ve Zelîhâ* mesnevisinin 221. beytinde K nüshasında “tobdoludur” şeklinde yazılmışken Ö, İK nüshasında “dürlü dürlü” şeklinde yazılmıştır. Bu kelime K nüshasındaki gibi ZB nüshasında da “tobdoludur” şeklinde yazılmış ve bu kullanım beytin anlamını daha anlaşılır kılmaktadır:

“*Gül ü reyhān sünbül ü benefşeler*
Yaz gündür dürlü dürlü mişeler” (Köktekin, 1994, s. 84)

“*Güli reyhān sünbülü meneşeler*
Yaz gündür tobdoludur mişeler” (ZB Nüshası)

Benzer şekilde K nüshasında ve ZB nüshasında “yavuz” kelimesi kullanılırken, İK ve Ö nüshalarında “melül” kelimesi kullanılmıştır. Beytin anlamına göre her iki sözcüğün de uyduğu görülmektedir.

⁷ Beyitte vezin çıkmamaktadır.

⁸ Beyitte vezin çıkmamaktadır.

⁹ Beyitte vezin çıkmamaktadır.

“Ya *ķûb anda diñledi bu sözleri*
Göñlü melûl oldu doldı gözleri” (Köktekin, 1994, s. 84)

“*Anda¹⁰ Ya ķûb diñledi bu sözleri*
Göñlü yavuz oldu taldı gözleri” (ZB Nüshası)

ZB nüshasında diğerk nüshalarda olan bazı kelimelerin eski kullanımlarının değıl daha yeni kullanımların tercih edilmesi ZB nüshasının muhtemelen diğerk nüshalardan sonra istinsah edildiğini göstermektedir. Örneğın K, İK ve Ö nüshasında yer alan “aşurı” (Köktekin, 1994, s. 90) kelimesi yerine ZB nüshasında “üstüne” kelimesi kullanılmış, benzer şekilde İK ve Ö nüshasında “gelevüz diyevüz” şeklindeki kullanımı yerine (Köktekin, 1994, s. 88) K ve ZB nüshasında bu kelimenin “gelelüm diyelüm” şeklindeki günümüz Türkçesine daha yakın olan şekli tercih edilmiştir. Bu örnekler ZB nüshasının diğerk nüshalara göre daha yakın bir dönemde yazıldığını doğrular niteliktedir. Ancak bu durum bazı kelimeler için tam tersi şekilde de seyredabilmektedir. ZB nüshanın 18. yüzyılda yazıldığı ancak EAT dil özelliklerini de bazı kelime ve eklerde koruduğı görülmektedir.

Süle Fakîh'e ait olan bu mesnevinin bazı nüshalarındaki gazellerde mahlas kullanımıyla karşılaşılrken ZB nüshasındaki gazellerde de mahlas kullanılmaması dikkat çeker.

Tablo 4. Süle Fakîh'in *Yûsuf ve Zelîhâ* Mesnevisi ile *Yûsufiyye*'deki İki Gazelin Karşılaştırılması:

Kazım Köktekin'in Hazırlamış Olduğı <i>Yûsuf ve Zelîhâ</i> Mesnevisindeki Gazel	ZB Nüshasındaki Aynı Gazel
<p>Şi'r-i Fakî Zihî muṭlaķ pādişāh kim ol durur Emrini ol ķamulara bildirür Deñiz içinde şadefler ķarnını Dürr-i mercān ile anı doldurur Bir kulın zîr ü zemîne indürür Bir ķulını ma'sûm iken öldürür Birisini yüz yaşıla öldürür Anuñ işleri ķamu hikmet durur Kimse bilmez bu nice hālet durur Bir ķulısını düni gün ağladur Birini yıl on iki ay güldürür Söyle Fakî dağı 'ışķından anuñ Hiç üşenmez dā'imā bu bal durur</p>	<p>Şi'ri Yûsuf 'Aleyhi's-selām pādişāh muṭlaķ oldurur Emrini ķamulara hem bildürür Deñiz içinde şadefler ķarnını La'l-i yāķüt dürr-i cevher taldurur Bir ķulın zemîn yire indürür Bir ķulın¹¹ tā 'arşa değın ķaldurur Bir kulını gice gündüz ağladur Bir ķulın yıl on iki ay inledür Anuñ ef'āli ķamu hikmetçündür Kimse bilmez bu nicesi ne hāldür Söyle dağı ķışşa 'aşķına anuñ Hiç üşenmez dā'imā bülbül durur</p>
<p>Şi'r-i Fakîh Yûsuf u Zelîhâ Sen dağı şabr it dilege iresin Maķşuduñ bağında güller diresin Şabrıla müşkillerin āsān ola Şabrıla Firdevse varup giresin Bir ölümsüz dirlige uğrayasın Cum'adan cum'aya didār göresin Nice yıl lezzet bulup hayrān olup Didāra karşı müstenbî ūrasın Şabr iderseñ sen dağı söyle Fakî</p>	<p>Şi'r-i Kışşa-i Hikāyet-i Zelîha Sen dağı şabr it maķsüda iresin Maķşuduñ bağında güller diresin Şabrıla müşkil işlerin āsān ola¹² Şabrıla Firdevs bağına giresin Şabrıla cennette biñ hūri kıızı Öpüben yüzüñ yüzine süresin Ol kim bir dirlige uğrayıben Dā'imā cum'a gün didār göresin Nice yıl lezzet görüb hayrān ola</p>

¹⁰ Bu mısradaki sayfa kenarında kalan, görünmeyen kelime diğerk nüshaya bakılarak metin tamiri yapılmıştır.

¹¹ Bu kelime yazmada “kulını” şeklinde yazılmış ancak vezne uygunluk bakımından “kulin” şeklinde yazılması daha uygun olacaktır.

¹² Beyitte vezin çıkmamaktadır.

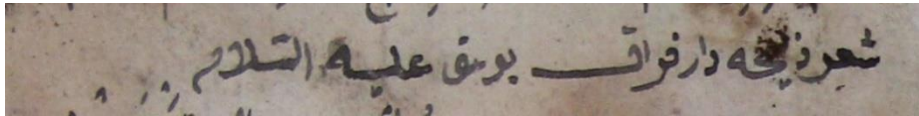
Evliyâlar irdiğüne iresin	Dîdâra karşı münevver çurasın Şabr iderseñ sende söyle ey şehâ Evliyâlar irdüğine iresin
---------------------------	--

ZB nüshasının son yaprağı farklı bir mürekkeple ve farklı bir el yazısı ile yazılmıştır. Bu sayfalarda olay akışında ve beyit bütünlüğünde herhangi bir kesinti olmadığı görülmekte ancak müstensih değişikliği olduğu düşünülmektedir.

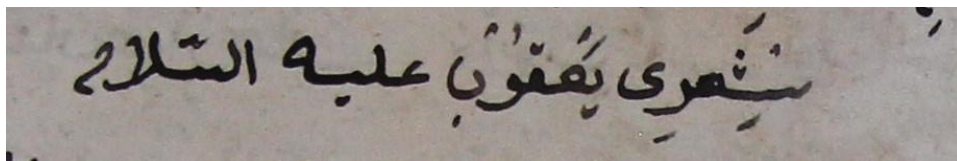

Fotoğraf 5. Eserin son iki sayfası

ZB nüshasındaki başlıklar diğer nüshalarla karşılaştırılmış bu nüshada başlıkların daha az olduğu görülmüştür. Kazım Köktekin'in oluşturduğu tenkitli metinde 53 başlık bulunurken elimizdeki nüshada 20 başlık ile karşılaşılmaktadır. Eserin diğer nüshalarında olduğu gibi başlıklar çoğunlukla Farsça yazılmıştır. Ancak bazı başlıklar da Farsça imlaya uyulmuş bazı başlıklarda ise dikkat edilmemiştir. ZB nüshasında 12 başlıkta ise Şi'r kelimesinden sonraki izafet kesresi "ی" harfi ile gösterilmiştir. Nüshada geçen başlıklardaki izafet kesresinin doğru gösterimi ve yanlış gösterimine birer örnek aşağıda verilmiştir:

Fotoğraf 6: ZB Nüshasındaki izafet kesresinin doğru yazımının olduğu "Şi'r-i Zeliha der- firāk-ı Yüsus 'aleyhi's-selām" başlığı.

Fotoğraf 7: ZB Nüshasındaki izafet kesresinin yanlış yazımının olduğu "Şi'r-i Ya'küb 'Aleyhi's-selām" başlığı.

Halk hikâyeciliği geleneğinin etkisiyle ilk dönem mesnevileri sanat kaygısından uzak sade, anlaşılır bir dille yazılmıştır. Bu eserlerin birçoğu köy odalarında okunarak kulaktan kulağa taşınarak yazıya geçirilmiştir. Bu nüshada tamlamaların yazımında uyulması gerekli olan gramer kaidelerine bu sebeple uyulmadığı tahmin edilmektedir.

Yûsuf ve Zelîhâ'nın ZB nüshasında vezin kusurları da oldukça fazladır, bu kusurlar metin tamiri yapılarak giderilmeye çalışılmıştır. Bazı beyitlerde veznin uygun olması için imale ve zihafalara başvurulmuştur. Özellikle beyitlerdeki vezin kusurlarının mesnevinin diğer nüshalarında vezni bozan kelimenin eş anlamlısı kullanılarak çözülmeye çalışıldığı veya müstensih tarafından vezin dikkate alınmadan bazı kelimelerin eş anlamlılarının tercih edildiği düşünülmektedir. Müstensihin vezni bozan kelime tercihleri sebebiyle şiir bilgisinin ve aruza hâkimiyetin zayıf olduğu tahmin edilmektedir:

“*Sen dahı şabr it dilege iresin*
Maşsûduñ bāğında güller diresin” (Köktekin, 1994)

“*Sen dahı şabr it maşsûda iresin*
Maşsûduñ bāğında güller diresin” (Yûsufiyye)

ZB nüshasında “dilek” kelimesi yerine mesnevinin veznine uygun olmayan “maksûd” kelimesi kullanılmıştır. Süle Fakîh’le aynı dönemde yaşadığı bilenen Ahmet Fakîh’in şiirlerinde de birçok vezin kusuruyla karşılaşmıştır. Bu durum aruz vezninin ilk kullanıldığı yıllardaki eserlerin çoğunda görülmektedir (Günşen, 2010, s. 233). Eserin ait olduğu yüzyıldaki şiirlerde vezin kusurlarının olması bilgisinden hareketle fazlaca vezin kusurlarının olduğu bu nüshanın daha eski bir nüsha olabileceğini düşüncesini de akla getirmekte, fakat vezin kusurları nüshanın eski bir nüsha olması konusunda tek bir ölçü değildir. “Eğer metin tenkidinden amaç müellif nüshasına mümkün olduğunca yaklaşmaksa bu tip eserleri çalışırken ‘vezin’ kriterini varyant tercihinde dikkatle kullanmak gerekecektir. Vezin kusurlarıyla dolu bir eserde de varyant farklılıkları arasından vezne uyan varyantı tercih etmek elbette doğru olur. Ancak bu tür durumlarda vezin kriteri öncelikli ve temel bir kriter olarak görülmemelidir” (Köksal, 2012, s. 195). Vezin ile ilgili böyle durumlarda net bir kararın verilmesi mümkün görünmemektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Türk Edebiyatında yazılmış *Yûsuf ve Zelîhâ* mesnevisi ile Ziya Bey Kütüphanesindeki *Yûsufiyye* mesnevisi karşılaştırıldığında nüshanın Süle Fakîh’in *Yûsuf ve Zelîhâ* mesnevisine vezin ve içerik yönünden benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu benzerlikler çalışma içerisinde tablolandırılmıştır. Eserin başında mesnevinin yazılış sebebine ve müellifine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Nüshanın son sayfasında geçen “Hakîri veya Hasîrî” şeklinde okunabilecek olan mahlaslarla Türk edebiyatında *Yûsuf u Züleyhâ* yazan bir şaire rastlanmamıştır. Edebiyat tarihlerinde Hakîrî mahlaslı birkaç şair ile karşılaşmış, ancak bu eserin müellifi olup olmadığı şairler hakkında elde bulunan bilgi azlığı sebebiyle tespit edilememiştir. Ayrıca bu eserin Süle Fakîh’in mesnevisine nazire olma ihtimali de bu inceleme sonucunda ortaya atılan tezlerden biridir. Nazire olarak yazılan bir mesnevide bu durumun mesnevi içerisinde belirtilmesi beklenmektedir, ancak böyle bir ifadeye nüshada rastlanmamıştır. ZB nüshasının içerisinde “Süle Fakîh” adına dair bir ifadenin geçmemesi bu nüshanın Süle Fakîh’in *Yûsuf ve Zelîhâ* mesnevisinin “Fakîh” adı geçmeyen nüshalarına bakılarak istinsah edildiğini akla getirirse de ZB nüshasının son sayfasında bir mahlasla rastlanmış, bu nüshalarda ise mahlasla karşılaşmamıştır. Bu anlamda ZB nüshasının diğer nüshalardan bu mahlas beyti sebebiyle farklı olduğu düşünülmektedir. Bu noktada mahlasın geçtiği son iki sayfada yazı tipi değiştiği için Hakîrî mahlaslı bir şairin bu mesneviye zeyil yazmış

olabileceği ihtimali de düşünülmektedir. Ayrıca mesnevi incelendiğinde eserin, halk hikâyeciliği geleneğinin etkisiyle sanat kaygısından uzak sade, anlaşılır bir dille yazılan ve köy odalarında okunarak kulaktan kulağa taşınarak yazıya geçirilen eserlerden biri olduğu düşünülmektedir. Nüshadaki Farsça tamlamaların yazımında uyulması gerekli olan gramer kaidelerine uyulmadan yazılmasının ve beyitlerde vezin hatalarının olmasının mesnevinin yukarıda belirtilen şekilde yazıya geçirilmesinin etkili olduğu tahmin edilmektedir.

Kaynakça

- Aral, A. E. (2014). Hâkirî, Süleymân, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr>, [Erişim Tarihi: 15. 11. 2022].
- Dolu, H. C. (1952). Yûsuf Hikâyesi Hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nüshalar. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 4, 419-445.
- Günşen, A. (2010). Eski Türkiye Türkçesinin Kurucularından Ahmet Fakîh ve Kitâbu Evsâf-i Mesâcidi'ş-Şerîfe'nin Dili Üzerine. *Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, 1-2 Aralık 2010, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 225-265.
- Karahan, L. (1985). *Darîr, Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Karakaya, B. (2012). Garibin Yûsuf u Züleyhâ'sı. *TÜBAR*, XXXI/Bahar, 129-168.
- Kartal, A. (2013). *Doğu'nun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevî*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Kesik, B. (2014). Hakîrî, Mehmed Hakîrî Efendi, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr>, [Erişim Tarihi: 15. 11. 2022].
- Koçak, A. (2006). *Leyla vü Mecnun, Tebrizli Hakiri, Giriş-İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Köksal, M. F. (2012). Metin Neşrinin Ana Esasları. *TÜBAR*, XXXI/Bahar, 179-209.
- Köktekin, K. (1994). *Süle Fakîh'in Yûsuf ve Zeliha'sı (İnceleme-Metin-Dizin)*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. <https://ia802807.us.archive.org/22/items/Kuran-Kerimzerine-Meal-TefsirTecvidVbKitaplar/Diyanet-Kuran-Yolu-Turkce-meal-veTefsir.pdf>, [Erişim Tarihi: 12.07.2021].
- Levend, A. S. (1967). Divan Edebiyatında Hikâye. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 15, 71-117.
- Muş, Z. (2000). *Arap ve Türk Edebiyatlarında Yûsuf u Züleyhâ Hikâyelerinin Mukayesesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Salman, R. (1990). *Süle Fakîh Yusuf u Zeliha (XIV. Yüzyıl) (Dil Özellikleri-t.metin-seçmeli sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Sevindik, A. (1970). *Sula Fakîh'in Yusuf u Züleyha'sı, Metin ve İndeks*. İstanbul: Bitirme Tezi.
- Şanlı, İ. (2010). Molla Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sının Bilinmeyen Eski Türkçe Şerhi. *Turkish Studies*, 5(1), 1328-1345.

- Şeyyâd Hamza (2017). *Yûsuf u Zelîhâ*. (Haz. İbrahim Taş). <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56443,seyyad-hamza--yusuf-ve-zelihapdf.pdf?0>, [Erişim Tarihi: 03.02.2022].
- Tanyıldız, A. (2020). Sulı (Süle, Sula, Süli, Suli, Sule) Fakîh. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ahmet Yesevi Üniversitesi, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/suli-sule-sula-suli-suli-sule-fakih>. [Erişim Tarihi: 01.09.2021].
- Türkdoğan, M. (2011). *Klasik Türk Edebiyatında Yûsuf u Züleyhâ Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78432/klasik-turk-edebiyatinda-yusuf-u-zuleyha-mesnevileri.html>. [Erişim Tarihi: 10.01.2022].
- Yıldırım, A. (2000). Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatında Mahlas. *Erdem*, 12(36), 1055-1119.
- Yûsufiyye. Sivas Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi. *Cedid Yazma Eser Kataloğu*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 15575.
- Yünüak, A. B. (1970). *Sula Fakîh'in Yusuf ile Züleyha'sı (Metin-İndeks)*. İstanbul: Bitirme Tezi.